

Két öreg arc

Az egyik: az elhasználtságtól lekerekedett. Mint egy agyagos, bozótos domb. Idők és szenvedések egyenletes rétegekben vannak lerakódva.

A másik: az elhasználtságtól széttöredezett. Minden vonása másfelé tart. Kevesebb esztendőt látott, kisebb veszélyekkel nézett szembe, mégis nyilvánvalóbban öreg, mint az előző. Csakhogy mire nyitott a nyilvánvalóság?

Nem hasonlítanak egymásra, nem is tudnak egymásról. Én vagyok az, aki ezen a papiroson, akár valami rövid, váratlan vendégségben összehozom őket. Lehet, hogy engem is elfelejtett azóta egyikük is, másikuk is; de hátha mégsem csak az én szeszélyem, és nem is az életem időrendjének szeszélye hozza létre ezt az *egysíkú* találkozást.

1.

Két héttel ezelőtt, amikor még nem akart végetérni 1992 nyarának enyhítést nem ismerő, száraz forrósága, T.-be kellett utaznom. A vonaton leült mellém egy öregember, és elmondta nekem az életét. Minél többet elmondott belőle, annál világosabban láttam, hogy az elbeszélte események és fordulatok nem annyira az életét, inkább az arcát rajzolják meg; ha úgy tetszik, az arc maradt meg az élet összefoglalásaképpen. Igyekeztem ez utóbbit minél pontosabban megjegyezni, hogy segítségével földézhessem az előbbi is.

Ahogy beszélt, nem a múltból haladt a jelen felé: először a máról és a tegnapról beszélt, aztán az egészen régi múlttól, amely annyira régi, hogy már számára sincs meg: gyermek- és ifjúkoráról. Végül és legtöbbit a múltnak arról az alaktalan és mozdíthatatlan tömbjéről beszélt, amely most is megvan a számára, vagy inkább amely számára most is megvan ő, annyira, hogy haláláig sem fog szabadulni tőle: a háborúról és az azt követő, azzal számára egybeolvadó néhány évről volt szó egészen addig, amíg a vonat átvágott az Alföld északi részén.

Felidézem élete legkülső körvonalát.

Azért járt a fővárosban, ahonnan éppen hazatér, hogy elkísérje öccsét és annak feleségét a turistabuszhoz, amely visszaviszi őket Svédországba. Tizen voltak testvérek, négyen vannak életben; ő a legidősebb, 1917-ben született, és amikor felseződött, gazdálkodni kezdett apja tizenkét holdján, amelyet mint legidősebb fiúnak örökölnie kellett volna. Ezt a testvérét, akit kikísért a buszhoz, huszonöt évig nem látta: őt 1939-ben behívták, 1943 elején fogságba esett, ahonnan nyolc és fél esztendő múlva került haza; öccse időközben elhagyta az országot, és a hatvanas évek végén látogatott először vissza.

Jókedélyű, kiegyensúlyozott, öreg bácsi. Felhúzkodja karján és hasán az inget, lábszárára a nadrágot. Mutatja a sebhelyeket.

Hihetetlenül sokat szenvedett, még több szenvedésnek volt látó tanúja; és okozott is valamennyi szenvedést. Ez utóbbiakról részvét nélkül, az előbbiekről önsajnálat nélkül beszél. Résztvett Észak-Erdély visszacsatolásában, aztán a délvidéki bevonulásban, végül, a második magyar hadsereg katonájaként, egységével a Donnál kellett feltartóztatnia az előrenyomuló szovjeteket; jobbról az olasz, balról a román egységek megadták magukat, őket az ellenség bekerítette; ők harcoltak, amíg volt lőszerük; ő harcolt, amíg sebesülése miatt harc-képtelenné nem vált. Századából nyolcan éltek túl a háborút; ő egy szibériai munkatáborba került. Négy évig a fakitermelésben dolgoztatták, majd egy hadiüzemben kellett acéllemez vágni.

Látta egész falvak lakosságának nemre és korra való tekintet nélküli kivégzését; látott sok halált és kevés túlélést; látott kis részletekben egy nagy mozgást, amelyet egészében soha nem akart áttekinteni. Elismeréssel beszél mindarról, ami nagy és erős: az SS-ek vagányságáról, a Tigrisekről, amelyek – az út keskeny lévén – átmennek a házakon, és eltapossák a házakban rejtőzködőket. Az Omszk melletti hatalmas üzemről, az odatelepített vadonatúj amerikai gépekről; arról, hogy voltaképp milyen egyszerűen készül egy harckocsi. Még őrjönek halálmegvetéséről, vagy inkább életmegvetéséről is bizonyos elismeréssel beszél.

Ugyanilyen elismeréssel mondja a fogságban töltött napok számát: háromezeregyszázkilencvenöt. A számot azonnal elfelejtettem, de pontosan emlékszem az éles, rövid vonásra a száj sarkában.

A szemközi ülésen másképp és más irányban haladt az idő: egy fiatalember népszerű mitológiai kézikönyvet olvas. Az illusztráció láttán azt kell gyanítanom, hogy éppen Zeusz egyik erotikus kalandjánál tart. Nem tud betelni az olvasott részlet szépségével, nem akar kilépni a pillanatból: nem lapoz.

A száraz táj és az arc felé fordulva kérdezem: van-e valami jó emléke erről az időről? Valami, ami kiemelkedik az éhezés, a hideg és a kegyetlenség több ezer napjából?

Legyint. Aztán elmondja, hogy egyszer, a második évben kivágott egy különlegesen vastag fát, amely egymagában tíz köbméter volt, és akkor, a norma túlteljesítése miatt, másfélszeres fejadagot kapott. Később kapott pénzt is.

Asszonyok? – Legyint. – Szerencséjének tartja, hogy nem nősült meg a háború előtt. Feleségének első férjét a frontról engedték haza esküvőre; két héttel az esküvő után elesett.

Megfakult szemeiből, az orrgyök fölötti mélyedésből kiolvassom: van két fia; negyven éves lesz az öregebbik, és gépkocsivezető; harmincnégy éves a kisebbik, és műszerész. Néha kisegítik a szüleiket, de ők is szűken vannak, családos emberek. A felém eső halántékon és a fülcimpán látom, hogy van három unokája, de ritkán találkozik velük.

Kérdelem tőle: mennyi pénzből él, ő meg a felesége? Megmondja; néhány száz forinttal több, mint a jelenleg számított létminimum. De azért nem szűkölködnek: ő még jól bírja magát, még csak hetvenöt éves, még eljár dolgozni, ha kell, ide meg oda.

Nézem a kezeit, amelyek végigdolgozták és meg nem fogták az életet; hiszen ez az élet is, mint az összes többi, meg nem fogható. Erős, vastag ujjak: szántottak és kombájnt javítottak, szőlőt préseltek és lefejtették a bort, és habozás nélkül elsütötték a fegyvert. Öregség: eseménytelen, de nem gondtalan. Kihívja az ítélkezést, mégis tanulság nélküli; szánalmat ébreszt, amellyel nem jár közelség, együttérzést, amellyel nem jár szeretet.

A múlt: mi az, hogy múlt? A vonat belsejéből nézve nincs meg és nem hozzáférhető; a táj felől nézve megvan, de csak mint elenyésző töredéke a jelen pillanatnak.

Elpusztíthatatlan életerő – elpusztított ítélőerő.

2.

T.-ből hazafelé jövet megszólított az utcán egy ember, és pénzt kért. Azaz, nem ő kért, hanem én kérdeztem, hogy segíthetnék-e rajta. Ott álltunk, ahol a pályaudvar fölött két forgalmas utca találkozik – egy avítan modern kockaház oldalában, egy kőmellvéd előtt, egy padnál, egy előrenyúló faág alatt. Elmondta, hogy ő B. Pál, egykor tornászbajnok; talán hallottam a nevét? Bevallom, hogy soha egyetlen tornászbajnoknak sem hallottam még a nevét; itt, a papíron bevallom, de akkor nem vallottam be. Helyette föl tettem a már említett kérdést.

A kérdés föltevésének pillanata egyben a táska letevésének pillanata volt. Útitáskámat nehéznek éreztem; könyveken és folyóiratokon kívül egy üveg T. környékén termett és palackozott, kitűnő, drága bor volt benne.

Adtam pénzt, hogyne, még hozzá aránylag sokat, legalábbis többszörösét annak, amit ilyenkor adni szoktam. Ha magamról beszélnék, elmondanám: van gyakorlatom benne, hogy a másodperc törtresze alatt kiszámítom azt a legkisebb (és értelemszerűen legnagyobb) összeget, amellyel megválthatom a hozzám-lépő ismeretlenek azonnali feledését. Amit adtam, ennek négy-szerese vagy talán ötszöröse volt, egyben a nálam lévő pénznek nagyjából egyhuszada, egyhavi jövedelmemnek pedig csak százada vagy annyi sem. Ki lehetne számítani, hogy egy nap alatt mit lehet kezdeni vele, esetleg hogy kettéosztva két napot mennyire könnyít meg; de a padon heverő, széthasadt párna, amely a B. Pál néven bemutatkozó ember álmait volt hivatva körülfogni, és a nejlonzsákok, amelyek ruhatára és éléskamrája voltak, rögtön elgáncsoltak mindenfajta számíttatást. És minden számíttatáson túlmenően, gyáva részvétem beleütközött a másik ember hatalmas és megdönthetetlen szabadságába, amely a szerencsétlenséggel párosulva túlfeszítette a felhevült alkonyati pillanatot, és amelyet percek alatt sárrá fog áztatni az első hideg eső.

Ő is elmondta nekem az életét. Ez másképp volt megfoghatatlan élet, mint az előző: süllyedések, zuhanások és hanyatlások egymástól elkülönülő stációi; sorsvonal, amely minden álomáson és megállóhelyen megáll. Jobb napokat látott mondatok.

Habozás és fenntartás nélkül elhittem, hogy ő B. Pál; de nem tudtam volna megmondani, hogy ki az az ő. Szófűzésében észrevettem a megszilárdulni készülő kliséket, amelyek a hivatalos életrajzokhoz hasonlóan az emlékezet lángjának nem felszítására, hanem kioltására törekcsenek; mégis látszott, hogy maguk a szavak csak nemrégiben szakadtak el az őket kigondoló eszmélettől – a realizmus diadala.

Ennek az életnek lent van az enyéspontja; innét viszont beláthatatlanok az egykori magaslatok – dicsőség, boldogság, fiatalság, sőt a rendezett életviszonyok egyhangúsága is.

Világosan emlékszem a hanyatlástörténet állomásaira, a rohamosan romló és egymást rontó körülmények szorítására: vizenyős kék szemek, amelyeket gyulladásra hivatkozva sűrűn kell törölgetni, csontig hasadó, kígyózó ráncok, fogatlan és vértelen száj: arc, amely ellentétes irányú, függőleges mozgások összessége.

Ki az az ő, aki egykori nevével próbál takarózni? S ki az az én, akit egyelőre még eltakar a saját neve?

Ha ő ezt megkérdezte volna, miközben megmutatta zacskójában a kenyérhéjakat, és innom adott abból az ecetes borból, amely egy műanyag palack alján lötyögött, ha ezt akkor megkérdezi, bizonyára nem tudtam volna válaszolni rá. Azt azonban megértettem, hogy valamit még adnom kell neki. Először arra gondoltam, hogy az ingemet vagy a nadrágomat vetem le, de volt rajta ez is, az is; különben sem hiszem, hogy kellettek volna neki abban a hőségben. Így hát elő kellett vennem a táskámból azt a kitűnő, drága bort, amit még T.-ben kaptam valakitől. Menekülésem közben valahonnét messziről hallottam azt a hangot, amelyet az az ember hallatott, akit B. Pálnak hívtak volna, ha hívta volna őt valaki.

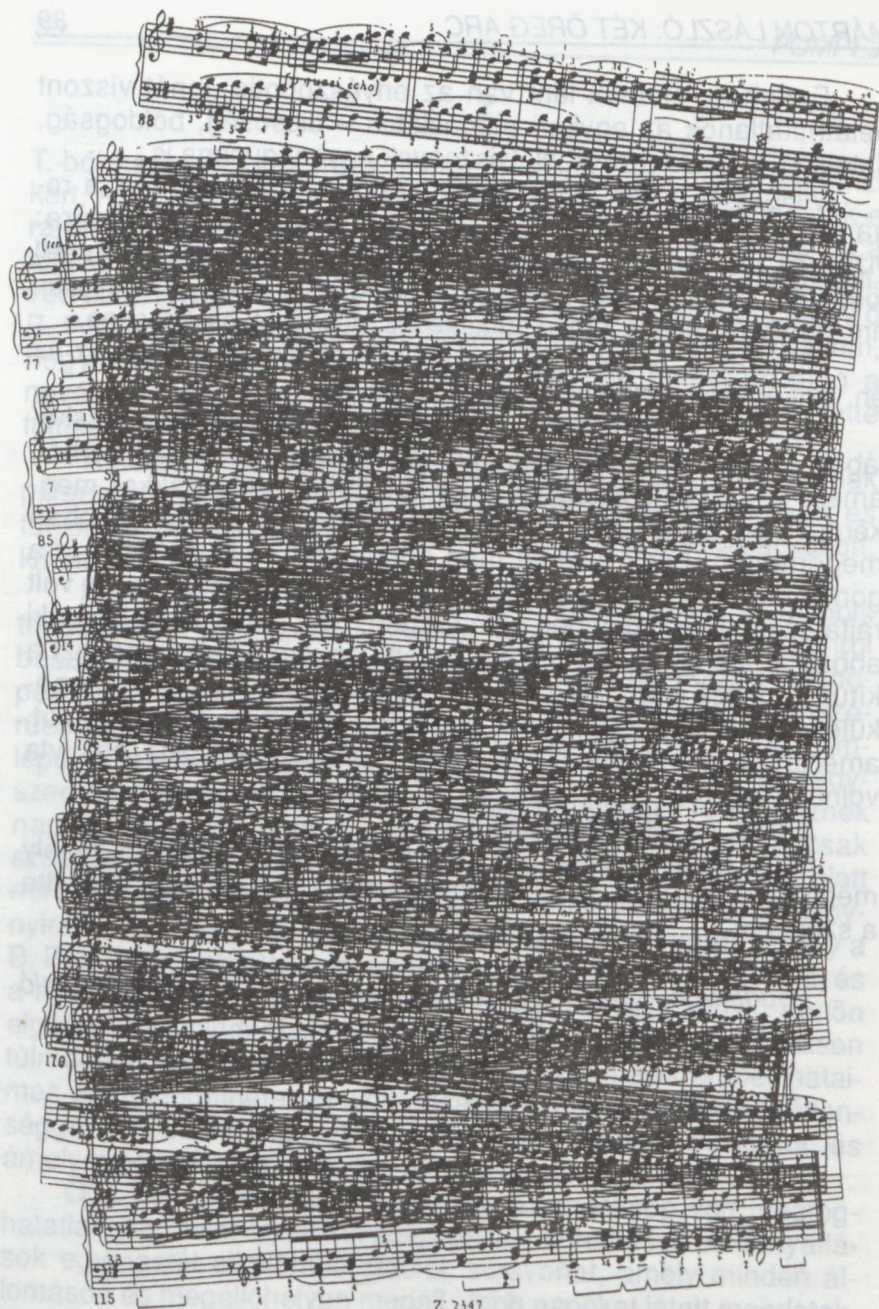
„Uram, ön királlyá tett engem!”

És az alattvaló otthagya a királyt. Otthagya az életet, amely megfoghatatlan volt, mégis karnyújtásnyira volt, és magával vitte a szégyent.

Budapest

Márton László

Z. 2347

Hallgatás és fennírás nélkül emlegettem, hogy ő B. Pál de nem tudtam volna megmondani, hogy ki az az ő. Szótárakban észrevettem a megszokott népszerű kissek, amelyek a hivatalos életvezetékhez hasonlóan az emlékeztető kisseknek nem felelték meg, hanem korrumpáltak. Mégis látszik, hogy maguk a szavak csak nemrégiben születtek el az ékeztető és a kissek – a realizmus diadala.